

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No7

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTER

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 872 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-iyulda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayeich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Suv tarkibining wireless waterlight qurilmasi ishlashiga ta'siri va iqtisodiy samaradorligini matematik model asosida tahlil qilish	14
Kungiratbay Sharipov, Ma'ruf Nurmanov	
O'zbekistonda aholi ish bilan bandligini oshirishda davlatning roli	20
Juraqulov Baxrimurod Ilxomovich	
BIM texnologiyasi: zamonaviy qurilish sohasida samaradorlik va shaffoflik omili	26
Usmonov F.B., Rajabova A.Sh.	
Nodavlat oliy ta'lim muassasalarida marketing faoliyati samaradorligini oshirish metodologiyasini takomillashtirish	31
Yuldashov Isomiddin Sidiqov	
Korxona iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda diversifikatsiya strategiyasining roli	35
Alimatova Shoxsanam Abdumalik qizi	
Модели совместного развития человеческого капитала и искусственного интеллекта в цифровую эпоху	40
Явкачев Шохзод Зайниддин углы	
Navigating sustainable development: management challenges and solutions in the oil and gas sector	49
Kudratkhodjaeva Ziyoda Kamol kizi	
Banklarda moliyaviy barqarorlikning nazariy asoslari	56
Djalilov G'ayrat Qaxramanovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda turizm industriyasidan foydalanishda xorijiy mamlakatlar tajribalari	66
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich	
O'zbekistonda barqaror davlat qarzi siyosatini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari	71
Sayfutdinov Xasanboy Dilshodovich	
Международный опыт сельскохозяйственного налогообложения и возможности его применения в узбекистане	76
Salimov Sherzod Baxtiyorovich	
Economic analysis and development strategy of the composites market in the regions of Uzbekistan	81
S.S.Sidiqov, A.A.G'ulomov, B.R.Tillayeva	
Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mustaqillikning kutilayotgan istiqbollari va hozirgi natijalari	88
Muxamedov Ravshan Zafarovich	
Elektron tijoratni soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish yo'llari	93
Homidov Baxtiyor Rahimberdievich	
Investitsion jozibadorlik konsepsiyasi va uning strategik ahamiyati	99
Otaboyev Axmed Maxsudbek o'g'li	
Beomeditsina signallarini xaar veyvletlari va bo'lak veyvletlari yordamida raqamli ishlash	105
Uraqov Shokir Ulashovich	
Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishning ahamiyati, tartibi va takomillashtirish yo'llari	112
Istamova Sojida Kaxarovna	
The role of all kinds of transports (road, rail, air, and water) in the modern enhancement of tourism logistics in Uzbekistan	117
Egamberdiyeva Yulduz, Turdiyeva Maftuna	
Sanoat korxonalarida kapitalarini samaradorligini oshirishning baholashning zamonaviy usullarining xususiyatlarida nazariy va amaliy farovonlik sari	126
Muradov Botir Xayat	
Инструменты планирования урбанизации: методика анализа планового распределения средств в программе «обод махалля» на основе балльной оценки	136
Салимова Юлдуз Исаковна	
Socio-economic aspects and contemporary theories of higher education finance	141
Karlibaeva Gulshat	

Transformatsiya jarayonida innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirish yo'llari.....	147
Absamatov Anvar Ergashovich	
Перспективы цифрового развития сектора материального производства.....	153
С. И. Протасеня, Г. Ж. Аллаева	
«Sustainable logistics practices. Minimizing carbon emissions in global supply chains»	161
Suleymonova Ezoza, Alimova Bonu	
Analyzing the need for Tourism logistics development in Uzbekistan	169
Nigmatova Malika	
Management strategies for sustainable tourism development in emerging destinations (a case study of Samarkand, Issyk-kul, and Khiva).....	177
Sabina Uroкова	
Qashqadaryo viloyatida turizm sohasini strategik rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslari va ularning qo'llanilishi.....	184
Daminova Barno Esanovna	
Опыт турции в управлении миграционными кризисами	189
Бегматов Хусанбек	
Bulutli texnologiyalar orqali korxona buxgalteriya tizimini raqamlashtirish va samaradorlikka erishish.....	193
Soibov Nozimbek Faxriddin o'g'li	
Barqaror rivojlanish doirasida jismoniy shaxslarni kreditlash tizimini isloh qilishning institutsional asoslari.....	197
Xalekeyeva Zoya Pirniyazovna, Akmal Abdurahmonov Nurmamatovich	
Moliyaviy outsorsing xizmatlari bozori rivojlanishini takomillashtirishning swot tahliliga asoslangan innovatsion mexanizmlari	202
San'atbek Komilovich Salayev, Umidbek Komiljanovich Babajanov	
Transformatsiya jarayonlari sharoitida iqtisodiyot tizimi faoliyati va prognozlashning nazariy asoslari	214
Alimov Fazliddin Xalimovich	
Пути совершенствования подхода к финансированию проектов, реализуемых на принципах промышленной кооперации.....	220
Котов В.А., Шадиева Д.Х.	
Yuksalish salohiyatini yuksaltirishda boshqaruv xodimlari qobiliyatidan foydalanish masalalar	225
Ayubxon Qutbiddinov Bosit o'g'li	
Bank xizmatlari ommabopligini oshirish yo'llari.....	228
Kasimova Muxlisa Anvar qizi	
Chemical industry in uzbekistan: challenges and development	235
Kudaynazarova Dilnaz Koshkarbaevna	
Samarqand viloyatida tabiiy turistik resurslardan samarali foydalanish usullarini takomillashtirish orqali bandligini oshirish imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Muhriddin Musoqul o'g'li	
Globalashuv sharoitida ekologik xavflarni kamaytirishda yashil iqtisodiyotning ahamiyati.....	246
Xolbekova Feruzaxon Rasulovna	
Qibray tumanining 2021-2023-yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish holati.....	249
Siddikov Alisher Ismoilovich	
Davlat xaridlari tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: xalqaro tajribalar tahlili	253
Majidov Nizom Baxramovich	
Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi.....	259
Ermatov Nosir Tohirovich	
Aholi farovonligi darajasiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlarni ekonometrik baholash	265
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Allamurodova Zuxra Alibekovna	
Сектор услуг как стратегический фактор структурной трансформации экономики Узбекистана.....	272
Кадыров Абдурашид Маджидович, Ахмедиева Алия Тохтаровна	
O'zbekistonda valyuta kursini shakllanish holati prognozlari.....	280
Samandarov Zuxriddin Raup o'g'li	

Проблемы бухгалтерского учета в условиях цифровизации экономики	288
Абдуллаев Абдурауф	
Raqamli texnologiyalar sharoitida xizmat ko'rsatish korxonalarida iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish strategiyalari	299
Kuldoshev Lazizjon Sharifovich	
Davlat boshqaruvi organlarining strategik rejalarini ishlab chiqish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi	303
Dilshod Pulatov, Xamidaxon Akbarova, Dildora Mirzaeva	
Tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligi ta'minlash	310
Mamatov Sardor Axmatjonovich, Mavlanov Nuriddin Boyqobilovich, Sattarov Nodirjon Absalomovich	
Ziyorat turizmini rivojlantirishda halol standartlarini qo'llashning nazariy, uslubiy va konseptual asoslari	315
Azizova Saodat Xabibulloyevna	
Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish bo'yicha yevropa tajribasi	320
Karlibaeva Gulshat	
Iqtisodiy konsentratsiyalarning sog'lom raqobat muhitiga ta'siri	325
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Logistika axborot tizimlarini texnologik jarayonlarga joriy etish	330
Uzaqov Ortik Shaymardanovich	
Принципы перехода к «Зелёной экономике» в Республике Узбекистан	336
Хамракулова Сусанна Тотуховна	
Kichik biznesni rivojlantirish iqtisodiy ko'rsatkichlarini prognozlash modellarini qo'llash	340
Ibragimova Gulchexra Toxirovna	
Raqamli ta'lim sharoitida liderlikning yangi qirralari	357
Oqmullaev Ravshan Raximjon o'g'li, Xodjieva Durdona Abdurasulovna	
Методология развития экологического менеджмента в промышленном хозяйстве выбросы в атмосферный воздух на горнодобывающих и металлургических предприятиях	361
Muradov Botir Xayat	
Strategik budjetlashtirish tizimining natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish tizimi bilan bog'liqligi, xalqaro tajriba va O'zbekiston uchun tavsiyalar	370
Xushmurotov Zoyir Bektemirovich	
Cultural branding and the entry of traditional products into the international market	374
Zebiniso Ganiyeva	
Farovonlikni baholash bo'yicha ilg'or xorijiy nazariy yondashuvlar	379
Norqobilov Nusratilla Norsaitovich	
O'zbekistonda hududlarini turizm salohiyatini innovatsion yondashuv asosida baholash	384
Umirova Dilnoza Safarovna	
Tourism education for sustainability: curriculum development in universities of Uzbekistan	393
Temirova Durdona, Yorqulov Muhammadmurod	
The contribution of small enterprises and private entrepreneurs to job creation in the labor market	399
Juraboev Haliljon	
Iqtisodiy o'sish sharoitida transport infratuzilmasi holati va uni rivojlantirish yo'llari	404
Haydarov Jahongir Aktamovich	
Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishni strategik boshqarishning nazariy asoslari va xorijiy tajribalar	410
Quvondiqov Farrux Ibragimovich	
Tijorat banklarida iqtisodiy samaradorlikni axborot texnologiyalar orqali rivojlantirish istiqbollari	418
Dadenova Gulxan Kenesbaevna	
Механизмы совершенствования процедур выявления и анализа недостоверной финансовой отчетности в условиях учетной практики Узбекистана	422
Намозов Жасурбек Кувадович	
Влияние цифровых инструментов управления финансами на эффективность использования финансовых ресурсов	428
Хазираткулов Собиржон	

На пути к промышленному росту: опыт развивающихся стран	435
Матлюбов Хуршид Жамшидович	
Yoshlarning moliyaviy mustaqilligiga erishishida aksiyalar bozorining oʻrni va imkoniyatlari	443
Oʻraqov Bekzodbek Abdurayxon oʻgʻli	
Развитие транспортной инфраструктуры и влияние на качество предоставляемых транспортных услуг	448
Кайыбеков Парахат Конысбаевич	
Surxondaryo viloyatida 2015-2024 yillar mobaynida oziq-ovqat chakana savdo aylanmasining statistik tahlili	454
Toshpulatov Bobur Rasul oʻgʻli	
Qishloq xoʻjaligi sohasi investitsiya loyihalarini xalqaro moliya institutlari orqali moliyalashtirish	458
Tolibov Shoxrux Muminovich	
Qishloq xoʻjaligi korxonalarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari va muammolari	463
Mamadiyarov Dilshad Uralovich, Normurodov Sarvar Norboy oʻgʻli	
Institutional innovation and regional governance for balanced interregional cooperation development: the case of Namangan, Uzbekistan	468
Sattarov R.A.	
Organizational and economic mechanisms and conceptual directions of tourism development in the region	476
Daminova Barno Esanovna	
Moddiy zaxiralarni boshqarish va uning bir tsikli modeli	480
Dedajanov Baxtiyor Nabijanovich	
Oliy taʼlim xizmatlari sifatini oshirishda inson kapitalini rivojlantirish va uni samarali boshqarish mexanizmlari	485
Salimov Akmal Alimjonovich	
Mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ilgʻor xorij tajribalari	490
Shadiyev Alisher Xudoynazarovich	
Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida yoqilgʻi-energetika kompleksi korxonalarini barqaror innovatsion rivojlantirish modellari	496
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Oʻzbekistonda uzumchilikning oziq-ovqat xavfsizligiga taʼsiri: muammolar va rivojlanish istiqbollari	502
Tursunov Toʻlqin Joʻraqulovich	
Tadbirkorlik faoliyatining resurs salohiyati va uni baholashning nazariy yondashuvlari	508
Salohiddinov Zuhridin Nuriddinjon oʻgʻli	
Yoshlar bandligini taʼminlashda mehnat migrasiyasining ahamiyati	514
Masharipov Farrux Oʻtkirovich	
Oʻzbekistonda ichki turizmni rivojlantirishning asosiy omillari va istiqbollari	521
Xasanova Mavjuda Maʼmirjonovna	
Korxonaning brend platformasini ishlab chiqishning oʻziga xos xususiyatlari	526
Saʼdulloyev Habibullo Ibdullo oʻgʻli	
Sanoat korxonalarining biznes jarayonlarini raqamli transformatsiya qilishda ERP tizimlarining integratsiyalashuvi va boshqaruv samaradorligiga taʼsiri	530
Islomjon Nurmukhammadov	
Namangan viloyatida ayollar tadbirkorligini rivojlanishini baholash	533
Ismoilova Savinoz Qahramon qizi	
Oliy taʼlim muassalari boshqaruviga taʼsir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	540
Karimov Muzaffar Abdumalik oʻgʻli	
Soliq yigʻiluvchanligini oshirishda soliq maʼmuriyatchiligini takomillashtirish istiqbollari	546
Tojibayev Farrux Baxtiyorovich	
Hisoblash mashinalari taraqqiyoti tarixi va uning raqamli iqtisodiyotda tutgan oʻrni	552
Rajabov Sirojiddin Mansurovich	
Korxonalar moliyaviy barqarorligiga taʼsir koʻrsatuvchi omillar va ularning xususiyatlari	561
Choriyrov Behruz Ilhom oʻgʻli, Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Yashil texnologiyalar yordamida Oʻzbekiston hududlarida energiya tejamkorligi oshirish yoʻllari	567
Norbekov Baxtiyor Suyunovich, Norqobilov Nusrat Norsaitovich	

Tijorat banklarida kredit majburiyatlarining bajarilishini monitoring qilish va uni takomillashtirish yo'llari.....	572
To'xtayeva Go'zal Ilhom qizi, Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Интеграция проектного менеджмента и обеспечения качества в цепочках поставок: кейс Узгидромета.....	577
Назарова Ирода Ибрагим кизи	
Kichik biznes subyektlarini raqamlashtirish orqali raqobatbardoshligini oshirish.....	583
Ermatov Akmaljon Adxamovich, Raximov Alisher Numanovich	
Концепция и методология экологического аудита в Узбекистане	587
Абидова Дилфуза Игамбердиевна	
Повышающаяся значимость коренного изменения деятельности традиционных СМИ в реалиях освещения процесса построения нового Узбекистана.....	593
Салим Дониёров	
O'zbekiston Respublikasida norasmiy sektor va aholini norasmiy mehnat bilan bandligining tarkibiy tuzulishi	598
Qoraboev Nuriddin Pardaboy o'g'li	
Shahar va qishloqlarda inson resurslari holatining analitikasi (tahlili)ning nazariy masalalari.....	607
Pardayev Mamayunus Qarshibayevich, Feruz Nematullayevich Abilov	
Strategic alliance networks as competitive advantage: evidence from mit-tum partnership model at new Uzbekistan university	613
Mamajonova Mukhlisakhon Muzaffar kizi	
Energetika tarmog'ida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini (MHXS) joriy etishning nazariy asoslari.....	618
Uralov Temur Boxodir o'g'li	
O'zbekiston bank amaliyotiga ai va simulyatsiya modellarini joriy etish orqali muammoli kreditlarni qaytarish jarayonlarini optimallashtirish.....	618
Xodjayev Husniddin Mukammilovich	
O'zbekistonda hududlarning soliq salohiyatini aniqlash metodologiyasini takomillashtirish	624
Almardonov Muxamadi Ibragimovich, Jamshid Sharafetdinovich	
Xorazm viloyatida iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlashdagi muammolar va imkoniyatlar	628
Yaxshimuratov Maqsadbek Narimon o'g'li	
Ekologik joylashtirish vositalarida qo'llaniladigan innovatsiyalar	633
Abidova Dilfuza Igamberdievna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning metodologik va metodik asoslarini takomillashtirish yo'nalishlari	638
Uzaqov Jamshid Norboyevich	
Gaz sanoatining moliyaviy boshqaruvi va milliy iqtisodiyotdagi barqarorlik omili sifatida roli.....	650
Ergashev Muhubbek Aslam o'g'li	
Davlat budjeti mablag'laridan samarali foydalanishda moliyaviy nazoratning ahamiyati	655
Erkinova Maftuna Zafarovna	
Влияние дивидендной политики, СПО и капитализации на волатильность акций АО «УЗРТСБ»: Эконометрический и поведенческий анализ.....	662
Пуллатов Улугбек Халипович	
Hududiy jihatdan ziyorat turizmi rivojlanishining holati: Qashqadaryo viloyati misolida.....	671
Uzaqov Norboy, Uzaqov Jamshid Norboyevich	
Integration of digital twin and BIM technologies in construction enterprises in Uzbekistan: prospects and challenges	676
Nigmatjonova Nozima Ulmasjonovna	
Yashil bank xizmatlari – tijorat banklari moliyaviy mahsulotlar misolida	682
Abdumutalova Gulrux Shuxratjon qizi	
Tijorat banklari faktoring xizmatlari orqali kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini oshirish	688
Jalilov Azizbek Baxodir o'g'li	
Oliy ta'limda xizmat sifatini baholash va marketing integratsiyasi orqali rivojlantirish strategiyalari	694
Maxmudov Faxriddin Umarovich	

Qurilgan mevalarni xalqaro bozorda targ'ib qilish bo'yicha kontent-marketing strategiyasidan foydalanish yo'llari	699
Yunusov Baxodir Marisovich	
Онлайн трансграничные переводы и их влияние на валютное таргетирование со стороны центрального банка Республики Узбекистан.....	704
Садыков Азиз Миршарапович	
Aholi ish bilan bandligining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	709
Azimova Xurshida	
Analysis of factors affecting the economic integration of the countries of Uzbekistan and Afghanistan.....	715
Toran Tajuddin	
Aniq fanlarni o'qitishda metakognitiv yondashuvlar	719
Farmonov Dilshod Po'latovich, Nigmatov Izzat Shovkat o'g'li	
Yevropa hamjamiyatining "Yashil" ziyorat loyihasi va uni ziyorat turizmini rivojlantirishdagi ahamiyati.....	727
O'rinova Durdona Botir qizi	
CEQ (Commitment to Equity) baholash metodologiyasi asosida fiskal taqsimot tahlilining nazariy asoslari.....	734
Zokirjonov Muhammadsodiq Ravshanbek o'g'li	
Xalqaro xususiy huquq tamoyillarini belgilash masalalari.....	741
Vaxabov Azizbek Abdurashidovich	
Moliyaviy mustaqil oliy ta'lim muassasalarini boshqarish strategiyalarini takomillashtirish	747
Alimardonov Asrorjon Alimardonovich	
Инновационные подходы к организации туристических услуг как методом противостояния кризису.....	754
Халлакова Барнохон Баходиржоновна	
Islom moliyasi institutlarining ijtimoiy moliyaviy barqarorlikka ta'siri.....	760
Amonova Nafisa Baxtiyorovna	
Oliy ta'lim muassasalari investitsion jozibadorligini boshqarish mexanizmini takomillashtirish.....	764
Otaxanov Rasulbek Marks o'g'li	
Инновации в сфере оценки недвижимости	768
Мансурова Сайёра Бахтиёр кизи	
Qashqadaryo viloyatida xorijiy investitsiyalardan foydalanish samaradorligi tahlili.....	777
Bo'riyev Sardor Norovich	
O'zbekistonda soliq auditi tekshiruvini takomillashtirish.....	783
Yusupov Mansur Rasulovich	
Mamlakatimizda qo'shilgan qiymat solig'i ma'murchiligini va soliq organlari faoliyatini yanada takomillashtirish islohotlari.....	788
Normurzayev Umid Xolmurzayevich	
Barriers to women's career advancement	794
Sharifova Mokhinabonu	
Mehnat unumdorligini oshirishda resurs tejamkor va lean-digital yo'nalishlarning istiqbollari.....	798
Abdug'aniyev Ilyosbek Shavkatbek o'g'li	
Toshkent shahrida kichik biznes subyektlarini davlat tomonidan infratuzilmaviy qo'llab-quvvatlashni sotsiologik tadqiqotlar asosida baholash.....	803
Tolipov Alisher Qo'chqarovich	
Globalashuv davrida jahon geografiyasida siyosiy jarayonlar.....	815
Mamatkulova Mayaguzal Yalkapberdiyevna	
Mintaqalarda investitsiya faoliyatini faollashtirish mexanizmi.....	819
Inamov Farxodjon Ikrom o'g'li	
The role of human capital in ensuring employment at the regional level.....	824
Yang Ting	
Oliy ta'lim tizimiga jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan abituriyentlarni o'qishga qabul qilish tizimini takomillashtirish	831
Uzaydullayev Sherzod Shukurullayevich	

Murabbiylik konsepsiyasi va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati.....	837
Madaminov Shoxruxbek Ma'rufjon o'g'li	
Chet elda bankrotlik ehtimolini baholash modellari.....	842
Nasiriddinov Bahouddin Nuriddinovich	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditlarning amaliy holati va dinamikasi	847
Irgasheva Nigora Akbarovna	
Jismoniy shaxslar daromadlari tarkibi, va ularni soliqqa tortish masalalari.....	854
Ibragimov Zafar Ismailovich	
Tijorat banklari tomonidan kreditlash amaliyotining rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasidan O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari.....	861
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich	
Milliy iqtisodiyotda ta'lim klasterlarini aniqlash va faoliyatini baholash usullari	866
Imamova Nilufar Asamutdinovna	

MILLIY IQTISODIYOTDA TA'LIM KLASTERLARINI ANIQLASH VA FAOLIYATINI BAHOLASH USULLARI

Imamova Nilufar Asamutdinovna

TDSHU, Xalqaro reytinglar bilan ishlash

bo'limi boshlig'i, mustaqil izlanuvchi

E-mail: nilufar_imamova@tsuos.uz

ORCID: 0000-0001-9723-5348

Annotatsiya: Maqolada ta'lim klasterlarini tadqiq etishda qo'llaniladigan miqdoriy va sifat usullari, xususan, milliy iqtisodiyotda klasterlarni aniqlash va ularning samaradorligini baholashda qo'llaniluvchi lokalizatsiya koeffitsiyenti, tarmoqlararo balans, tarkibiy siljishlar, aglomeratsiya indekslari hamda ellips asosidagi klasterlash kabi miqdoriy yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ekspert baholash va so'rovnoma asosidagi sifat usullari ham ko'rib chiqiladi. Muallif klasterlarni aniqlashda miqdoriy va sifat usullarining ustunliklari hamda cheklovlarini solishtirib, ularni kompleks qo'llashning ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: ta'lim klasteri, miqdoriy usullar, sifat usullari, lokalizatsiya koeffitsiyenti, tarkibiy siljishlar, aglomeratsiya indeksi, ekspert baholash, so'rovnoma.

Abstract: The article examines quantitative and qualitative methods used in the study of educational clusters, with a particular focus on approaches applied to identify clusters and evaluate their performance in the national economy. Quantitative methods include the localization coefficient, input-output balance, shift-share analysis, agglomeration indices, and ellipse-based clustering. In addition, qualitative methods such as expert evaluation and surveys are discussed. The author compares the advantages and limitations of both quantitative and qualitative approaches and substantiates the importance of their integrated application.

Key words: educational cluster, quantitative methods, qualitative methods, localization coefficient, shift-share analysis, agglomeration index, expert evaluation, survey.

Аннотация: В статье рассматриваются количественные и качественные методы, применяемые для исследования образовательных кластеров, в частности методы, используемые для идентификации кластеров и оценки их эффективности в национальной экономике. К количественным методам относятся коэффициент локализации, межотраслевой баланс, структурные сдвиги, индексы агломерации, а также кластеризация на основе эллипсов. Кроме того, рассматриваются качественные методы, основанные на экспертных оценках и анкетировании. Автор сопоставляет преимущества и ограничения количественных и качественных подходов и обосновывает необходимость их комплексного применения.

Ключевые слова: образовательный кластер, количественные методы, качественные методы, коэффициент локализации, структурные сдвиги, индекс агломерации, экспертная оценка, анкетирование.

KIRISH

Hozirgi kunda oliy ta'lim tizimidagi amalga oshirilayotgan islohotlar, ta'lim sohasiga yangi innovatsion yondashuvlarni joriy qilish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, sohada yetuk, malakali mutaxassislarni tayyorlash, bandlikni ta'minlash va yakuniy natijada milliy iqtisodiyotda ta'lim xizmatlarining ulushini oshirish dolzarb vazifalardan sanaladi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta'lim sohasiga zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etish, xususan, ta'lim tizimida klaster yondashuvini joriy etish mamlakat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining muhim omillaridan biriga aylanmoqda.

Ta'lim klasterlari – bu oliy ta'lim muassasalari, turli darajadagi ta'lim tashkilotlari, ilmiy-tadqiqot institutlari, ishlab chiqarish korxonalari hamda davlat boshqaruvi organlarining o'zaro hamkorlik asosida birlashib, sifatli va raqobatbardosh ta'lim xizmatlarini ko'rsatish orqali mehnat bozori talablariga mos yetuk mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan innovatsion tizimdir. Bunday klasterlar samaradorligini aniqlash va ularning rivojlanish tendensiyalarini baholashda ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladigan usullar muhim o'rin tutadi.

Milliy iqtisodiyotda klasterlash jarayonlari samaradorligini o'rganishda ikki asosiy yondashuv – miqdoriy va sifat usullari keng qo'llaniladi. Miqdoriy usullar (lokalizatsiya koeffitsiyenti, tarmoqlaro balans, tarkibiy siljishlar, aglomeratsiya indeksleri, ellips asosidagi klasterlash) aniq statistik ko'rsatkichlar asosida klasterning mavjudligi va uning iqtisodiy ta'sirini belgilash imkonini beradi. Sifat usullari esa (ekspert baholash, so'rovnomalari) ko'proq subyektiv yondashuvga asoslangan bo'lib, klasterning ichki aloqalari, hamkorlik darajasi va potensialini aniqlashda qo'llaniladi.

Mazkur maqolada ta'lim klasterlarini o'rganishda qo'llaniladigan miqdoriy va sifat usullarining mazmuni, ularning ustunliklari va kamchiliklari, shuningdek, ularni kompleks qo'llashning amaliy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim xizmatlari ekotizimini rivojlantirish, klasterlarning samaradorligini baholash hamda ta'lim siyosatini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Milliy iqtisodiyotning klasterli salohiyatidan ijtimoiy yo'naltirilgan ta'lim sohasini takomillashtirishda foydalanish xorijiy tajribalar va tadqiqotlardan ma'lum bo'lgan samarali jarayondir. Ta'lim sohasidagi muammolar, jumladan, ta'lim xizmatlari sifati, ta'lim xizmatlari bozorida talab va taklifning nomuvofiqligi, maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi hamda mehnat bozorida muammolar milliy iqtisodiyotda ta'lim klasterlari shakllanishining dolzarbligini ko'rsatib bermoqda.

Shunga muvofiq, ta'lim klasterlarining natijaviyligini aniqlash va samaradorligini baholash usullari, mezon va ko'rsatkichlarini ishlab chiqish muhim vazifalardan biridir. Buning uchun iqtisodchi olimlar tomonidan milliy iqtisodiyotda klasterlarni aniqlash, mintaqalarda klasterli yondashuv, klaster siyosati hamda klasterlashtirishda qo'llaniladigan usullarni tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Iqtisodchi C. Schmiedeberg klaster siyosatini baholash, D. M. Kurbanova innovatsion klasterlarni shakllantirish, N. To'xlijev va Q. Qurolovlar oliy ta'lim tizimi rivojlanishini miqdoriy va sifat jihatdan baholash, G. Ellison, E. Glaeser, F. Maurel va B. Sedillotlar klasterlarni aniqlashda aglomeratsiya indekslaridan foydalanish, Ziwei Zhao, Zuoquan Zhao va Pei Zhanglar klasterlarni aniqlashda ellips usulidan foydalanish, M. Porter esa klasterlarni tadqiq etishda aralash usuldan foydalanish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda ta'lim klasterlari faoliyati va ularning natijaviyligini aniqlashning miqdoriy va sifat usullarini o'rganish maqsadida qiyosiy-tahliliy, tizimli yondashuv, induktiv va deduktiv tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, ta'lim klasterlari samaradorligini tahlil qilish rasmiy statistik ma'lumotlar, ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning statistik va tahliliy hisobotlari hamda milliy normativ-huquqiy hujjatlar asosida olib borildi. Milliy ta'lim klasterlari faoliyatining samaradorligini baholashda statistik ma'lumotlardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodchi C. Schmiedebergning fikricha¹, klaster siyosatini baholashda turli yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos afzallik va cheklovlarga ega. Xususan:

Hisobot shaklidagi usul – ma'lumotga bo'lgan ehtiyoj va murakkablik darajasi eng past bo'lgan usul hisoblanadi. U har qanday baholash jarayonida qo'llanilishi mumkin. Hisobotlar orqali umumiy ma'lumotlar taqdim etiladi va nazorat vositasi sifatida foydalaniladi.

Keys-tahlillar (Case Studies) – intuitiv tushunish, mohirlik va chuqur tahlil qilish imkoniyati bilan ajralib turadi. Keys-tahlillar klaster rivojlanishining mexanizmlarini aniq ko'rsatadi, ammo natijalarni umumlashtirish qiyin. "Dastur ish berdimi?" degan savolga javob bir ma'noli bo'lmayligi mumkin.

Ekonometrik usullar – klaster siyosati ta'sirini, asosan, klasterdagi alohida ishtirokchilarga miqdoriy jihatdan tekshirish imkonini beradi va natijalar ishonchligini oshiradi. Biroq, bu usul yuqori darajadagi ma'lumot va metodologiya talab qiladi. Musbat va ahamiyatli natijalar odatda dastur boshlanganidan bir necha yil o'tgachgina namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, "yumshoq" omillar va unsurlarga e'tibor berilmaydi.

Tizimli yondashuvlar (Systemic approaches) – alohida ishtirokchilar emas, balki klaster konsepsiyasini hisobga oladi. Mazkur tahlil klaster samaradorligi haqida miqdoriy natijalar beradi, ammo ma'lumot talablari yuqori. Bundan farqli o'laroq, benchmarking orqali eng yaxshi tajribalar va tanqidiy nuqtalar tahlil qilinadi.

Benchmarking tahlili – ma'lum bir tashkilot, klaster yoki tizimning faoliyati va natijalarini boshqa ilg'or tajribalar bilan solishtirish orqali baholash usuli hisoblanadi. Oddiy qilib aytganda, benchmarking – bu "eng yaxshilar bilan taqqoslash" bo'lib, u orqali samaradorlik darajasi aniqlanadi va o'z faoliyatini yaxshilash yo'llari belgilanadi. Bu usul ta'lim klasterlarida sifat, raqobatbardoshlik va innovatsion rivojlanishni ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

¹ Schmiedeberg C. Evaluation of cluster policy: a methodological overview. Evaluation, 2010, 16(4), pp. 389-412. 404 p.

Xarajatga oid usullar – har qanday baholashda “bu arzidimi?” degan samaradorlik savoliga javob berish uchun qo'llanilishi kerak. Biroq, ma'lumot yetishmovchiligi sababli ishonchli xarajat tahlillarini o'tkazish qiyin. Ular yuqorida ko'rsatilgan miqdoriy usullarga asoslanishi va biron-bir sifat usuli bilan birgalikda qo'llanilishi lozim. Bu yondashuv o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi (1-jadval).

1-jadval. Klaster siyosatini baholash usullari²

№	Usullar	Afzalliklari	Kamchiliklari
1.	Hisobot shaklidagi usul	Eng oddiy va tezkor; ma'lumotga talab past; nazorat vositasi sifatida ishlatiladi	Faqat umumiy ma'lumot beradi; chuqur tahlil imkoniyati cheklangan
2.	Keys-tahlillar (Case Studies)	Klaster mexanizmlarini chuqur o'rganish; amaliy misollar orqali jarayonni tushuntirish	Natijalarni umumlashtirish qiyin; subyektivlik mavjud
3.	Ekonometrik usullar	Miqdoriy ishonchli natijalar beradi; klaster siyosatining samaradorligini o'lchaydi	Yuqori darajadagi ma'lumot talab etadi; “yumshoq” omillarni hisobga olmaydi; natijalar kechikib namoyon bo'ladi
4.	Tizimli yondashuvlar (Systemic approaches)	Klaster konsepsiyasini to'liq hisobga oladi; umumiy samaradorlikni ko'rsatadi	Ma'lumotga talab juda yuqori; murakkab tahlilni talab qiladi
5.	Benchmarking (benchmarking) tahlili	Har tomonlama taqqoslash imkonini beradi; sifat va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi	To'liq va dolzarb ma'lumotlar talab etadi; moslashtirishda qiyinchiliklar bo'lishi mumkin
6.	Xarajatga oid usullar	Samaradorlikni aniqlash, xarajat va foydani taqqoslash imkonini beradi	Ma'lumot yetishmovchiligi sababli ishonchilik past;

Mazkur fikrga xulosa qilib aytganda, klaster siyosatini baholashda samarali yondashuv — turli usullarni kombinatsiyalash, ya'ni miqdoriy tahlil orqali ob'yektiv ko'rsatkichlarni olish va sifat usullari orqali klasterning ichki mexanizmlari, hamkorlik darajasi hamda innovatsion rivojlanishini yoritishdir. Bu holat klaster siyosatini har tomonlama baholash va uni yanada takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Milliy iqtisodiyotda olib borilgan klaster tadqiqotlari tajribalarini o'rganish, klasterlarni diagnostika qilish sifat va miqdoriy usullarning sinteziga asoslanishini ko'rsatib berdi. Klasterlarni miqdoriy tadqiq qilish usullariga quyidagilar kiradi: lokalizatsiya koeffitsiyenti, tarmoqlararo balans, tarkibiy siljishlar usuli, aglomeratsiya indeksleri usuli hamda ellips asosidagi klasterlash usuli. Klasterlarni aniqlashning sifat usullariga esa so'rovnomalar o'tkazish va ekspert baholash kiradi. Shuningdek, yuqoridagi ikki yondashuvni birlashtirgan M. Porterning aralash usuli ham qo'llaniladi.

Lokalizatsiya koeffitsiyenti — milliy va xalqaro ekspertlar tomonidan tez-tez qo'llaniladigan, hisoblash nisbatan oson bo'lgan ko'rsatkichdir. U turli ilmiy tadqiqot vazifalariga qarab mintaqaning ixtisoslashuv darajasini aniqlash imkonini beradi. Mazkur ko'rsatkich yordamida tarmoqlarning mintaqaviy va milliy darajadagi iqtisodiy xususiyatlari, ya'ni ishchilar soni, sotuv hajmi, yalpi qo'shilgan qiymat kabi ko'rsatkichlar solishtiriladi. Ko'rsatkich qiymati mintaqaning ustun soha ixtisoslashuvini belgilaydi: agar uning qiymati 1 dan katta bo'lsa, ushbu sohaning mazkur mintaqadagi konsentratsiyasi mamlakat bo'yicha o'rtacha darajadan yuqori bo'ladi. Aksincha, agar qiymati 1 dan past bo'lsa, bu sohaning konsentratsiyasi mamlakat miqyosiga nisbatan past ekanini ko'rsatadi. Shunday qilib, koeffitsiyent ma'lum bir mintaqaning soha ixtisoslashuvini aniqlashda muhim ko'rsatkichdir.

Tarmoqlararo balans — ilmiy tadqiqotlarda dolzarb usul bo'lib, tarmoqlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aks ettiruvchi jadval shaklida taqdim etiladi. U milliy statistika hisobotining tarkibiy qismi bo'lib, tarmoqlararo tahlil uchun asosiy manba hisoblanadi. Bundan tashqari, tarmoqlararo balans muhim aloqalarni aniqlash, YaIM ko'rsatkichini aniqlashtirish hamda tahliliy va prognozlash masalalarini hal etishda keng qo'llaniladi.

Tarkibiy siljishlar usuli mintaqaviy iqtisodiy o'sishni uchta komponent bilan bog'laydi: milliy iqtisodiyotning o'sishi, mamlakat tarmoqlarining o'sishi va mintaqaviy iqtisodiy o'sishning umumiy harakati. Bu ko'rsatkichlar asosan milliy va xorijiy tadqiqotlarda bandlik darajasi bilan o'lchanadi.

Milliy iqtisodiyotning o'sishi — bandlikning umumiy ortishi hisobiga mintaqadagi muayyan iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha ish o'rinlarining qay darajada ko'payganini ko'rsatadi.

Mamlakat tarmog'ining o'sishi — mintaqadagi muayyan soha o'sishi milliy miqyosdagi shu sohaning o'sishiga qanchalik mos kelishini ifodalaydi.

Mintaqaviy iqtisodiy o'sish yoki raqobatbardoshlik samarasi — mintaqadagi iqtisodiy faoliyatning samarali yoki sust rivojlanganini ko'rsatadi. Bu bandlik darajasining mintaqada o'sish sur'ati mamlakat bo'yicha shu soha

² Muallif tomonidan tuzilgan.

o'sish sur'ati bilan taqqoslanganda aniqlanadi. Agar mintaqaviy o'sish sur'ati mamlakatnikidan yuqori bo'lsa, u holda soha yetakchi hisoblanadi; agar past bo'lsa, ortda qoluvchi soha hisoblanadi.

Shunday qilib, aynan mintaqaviy o'sish sur'ati klasterning mavjudligi yoki mavjud emasligi haqida muhim signal beradi. Chunki mamlakatga nisbatan raqobatbardoshligi yuqori bo'lgan faoliyat turlari klasterning shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Demak, mintaqaviy yetakchi faoliyat turlari iqtisodiy klaster tarkibini tashkil etuvchi yadro ishtirokchilar bo'ladi.

Mazkur ko'rsatkich nafaqat mintaqada klaster mavjudligini, balki quyidagi bir qator vazifalarni ham hal etishi mumkin. Masalan, turli mintaq va shaharlarda bandlik o'zgarishini baholash, bandlikning o'sishi yoki pasayish manbalarini o'rganish, mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish trendlarini baholash, mintaq iqtisodiyoti uchun ustuvor tarmoqlarni aniqlash, turli mintaq iqtisodiyotlarini solishtirish kabi imkoniyatlarni taqdim etadi.

Bundan tashqari, mazkur usuldan bashoratlash vositasi sifatida ham foydalanish mumkin. U orqali milliy iqtisodiy o'sishning mintaqaviy iqtisodiy o'sishga ta'sirini oldindan baholash mumkin.

Mazkur ko'rsatkichning kamchiligi shundaki, u ekstensiv iqtisodiy o'sishning omili bo'lgan mehnat va ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatish hajmining kengayishiga asoslanadi. Vaholanki, bugungi kunda global miqyosda miqdoriy o'sish emas, balki mavjud ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanish, mehnat unumdorligini oshirishga asoslangan intensiv iqtisodiy o'sish orqali iqtisodiy rivojlanishga erishish asosiy trend hisoblanadi. Ushbu kamchilikni bartaraf etish uchun asosiy ko'rsatkich sifatida bandlik darajasi emas, balki intensiv iqtisodiy o'sish omili bo'lgan mehnat unumdorligi — ya'ni har bir bandga to'g'ri keladigan yalpi qo'shilgan qiymatning o'sishi olinishi lozim. Bu orqali o'sish manbalarini hududiy ishlab chiqarish jarayonida faqat mehnat omilining oddiy o'sishi bilan baholashdan uzoqlashish mumkin bo'ladi.

Mintaqaviy iqtisodiy klasterlarni aniqlashning keyingi usuli — klasterning xarakterli belgisi bo'lgan ishtirokchilarning o'zaro yaqinligi va ushbu yaqinlik evaziga yuzaga keladigan samarani ifodalovchi Ellison–Gleyzer³ va Maurel–Sedillot⁴ aglomeratsiya indekslaridir. Tadqiqot qilinayotgan mintaq doirasida ularni hisoblash uchun geografik hududlar haqida ma'lumot zarur bo'lib, bular qatoriga mahalliy rayonlar va shaharlar kiradi.

Mazkur ko'rsatkich uch bosqichda hisoblanadi. Birinchi bosqichda formula asosida geografik konsentratsiya indeksi aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda esa iqtisodiy faoliyat turining soha konsentratsiyasini ifodalovchi Xerfindal indeksi hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bu holatda indeks klassik ko'rinishidan farq qiladi, chunki unda korxonalarning hududiy iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha bandlik ulushi hisobga olinadi. Indeks qanchalik yuqori bo'lsa, soha konsentratsiyasi shuncha yuqori bo'ladi. Uchinchida formula asosida aglomeratsiya indeksi hisoblanadi. Ellison–Gleyzer aglomeratsiya indeksi soha konsentratsiyasiga nisbatan ortiqcha geografik konsentratsiyani o'lchashga xizmat qiladi. Shu orqali klasterning mavjudligini tasdiqlovchi aglomeratsiya samarasi aniqlanadi.

Maurel–Sedillot indeksi ham aglomeratsiya samarasi uchun qo'llaniladi, biroq u boshqa uslubda hisoblanadi. Aglomeratsiya indeksleri quyidagicha talqin qilinadi: iqtisodiy faoliyatning ma'lum bir turi uchun yuqori qiymat ortiqcha konsentratsiyani bildiradi. Ya'ni, ushbu faoliyatdagi konsentratsiya soha konsentratsiyasidan yuqori bo'lsa, uni aglomeratsiya deb hisoblash mumkin. Barqaror aglomeratsiya samarasi mavjud bo'lishi uchun indeks qiymati 0,05 dan yuqori bo'lishi talab etiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bandlik, xizmat ko'rsatish va sotuv hajmi haqidagi ma'lumotlarning klaster tadqiqotlari uchun eng mos manba ekanligi haqida xulosa qilish mumkin.

Ellips asosidagi klasterlash esa nisbatan yangi usul bo'lib, yuqoridagi usullarda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish uchun ishlab chiqilgan.

Mazkur usul ellipsga asoslangan klasterlashni (EAK) taklif etishga qaratilgan bo'lib, u quyidagilarni amalga oshiradi:

sohaning klasterlanish darajasini o'lchaydi;

multi-klasterli ketma-ketlikni, ya'ni aglomeratsiyalar soni, joylashuvi va hududiy darajasini samarali aniqlaydi;

uzluksiz hududda ishlash imkonini beradi.

Mazkur yondashuv ellipslardan to'g'ridan-to'g'ri mahalliy hududni, shuningdek, nuqta ma'lumotlarining klasterlarini ifodalash, miqdorini aniqlash va tahlil qilish uchun foydalanadi. Ellipsga asoslangan yondashuv hududiy ixchamlikni tartibga solish tamoyiliga asoslanadi. Undan barcha ma'lumot nuqtalari guruhga asoslangan eng yaqin qo'shni orqali bir nechta nuqta ketma-ketligiga aylantiriladi va potensial klaster sifatida ko'rib chiqiladigan ketma-ketlikdagi nuqtalar guruhi tavsiflanadi.

Elliptik parametrlar intuitiv ravishda ellips orqali ifodalanadi va uning markazi, maydoni, zichligi, shakli

3 Ellison G., Glaeser E. Geographical Concentration in U.S. Manufacturing Industries: A Dartboard Approach // Journal of Political Economy. 1997. Vol. 105(5). P. 889–927.

4 Maurel F., Sedillot B. A measure of the geographic concentration in french manufacturing industries // Regional Science and Urban Economics. 1999. Vol. 29. P. 575–604.

hamda yo'nalishini o'z ichiga oladi. Klasterlash jarayoni bir qator potensial ellipslar orasidan yuqori zichlikka ega ellipsnlarni aniqlash masalasi sifatida qayta ishlab chiqiladi. Muhim o'zgarishlar (ayniqsa, hududiy jihatdan) klasterlarning chegara nuqtalarini aniqlash uchun kesish mezonini sifatida qo'llaniladi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, mazkur yondashuv tabiiy ravishda shakllanadigan klasterlar sonini aniqlashga imkon beradi va klasterlash jarayonida faqat bitta parametr — kesish qiymatini statistik tarzda belgilash talab etiladi⁵.

Shuni ta'kidlash kerakki, mintaqadagi klasterlarni aniqlash uchun faqat miqdoriy tahlil usullaridan foydalanish yetarli emas. Ko'rinib turibdiki, sifat tahlili potensial va paydo bo'layotgan klasterlarni aniqlash uchun juda muhim, ayniqsa mintaqada rivojlanayotgan iqtisodiy faoliyatni to'liq hisoblash hali imkoni bo'lmaganda, chunki ular hali yetarlicha shakllanmagan bo'ladi. Bunday tahlil yangi klasterlarning paydo bo'lishi va rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan kelajakdagi iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini baholash uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Shu bois sifatli tadqiqot usullarini qo'llashda ushbu omillar hisobga olinishi lozim.

Klasterlarni aniqlashning sifat usullariga ekspert baholash va so'rovnomalar o'tkazish kiradi. Ekspert baholash usulida mutaxassislarning bilim va tajribasiga asoslangan intuitiv xulosalar olinadi. Uning mohiyati ekspertlardan klasterlar bo'yicha zarur ma'lumotlarni yig'ish, ularni tahlil qilish va mintaqada ma'lum klaster mavjudligi haqida xulosa chiqarishdan iborat. Mazkur usulni qo'llashda 10 kishidan kam bo'lmagan jamoaviy yoki individual ekspertlar guruhidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Universal sifat tadqiqot usullaridan yana biri so'rovnomadir. Bu usul nafaqat mintaqada klaster mavjudligini aniqlashga, balki klasterning muhim belgilaridan biri sifatida raqobat va hamkorlik institutlarining rivojlanish darajasini baholashga ham imkon beradi. So'rovnomani masofaviy yoki jonli suhbat orqali o'tkazish mumkin. Buning uchun avvalo klasterlarga oid savollarni o'z ichiga olgan batafsil anketalar tuziladi. Savollar shunday muvofiqlashtirilishi kerakki, ularga berilgan javoblarni umumlashtirib, kerakli ma'lumotlar to'plami shakllantirilsin.

Ma'lumki, so'rovnomalar rasmiy yoki norasmiy bo'lishi mumkin. Rasmiy so'rovnomalarda tadqiqotchi tomonidan avvaldan ishlab chiqilgan savol va javob variantlari taklif qilinadi. Norasmiy so'rovnomalarda esa tayyor javob variantlari bo'lmaydi, respondentlar ularga o'zlari mustaqil javob shakllantiradi. Ushbu tadqiqotda rasmiylashtirilgan anketalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

M. Porterning aralash usulida birinchi bosqichda soha turlarining geografik taqsimoti qo'llanilib, geografik jihatdan to'plangan "harakatdagi" tarmoqlar tegishli hududlarda barqaror joylashgan "harakatsiz" tarmoqlardan ajratib olinadi. Bunda sohadagi bandlik haqidagi ma'lumotlar asos qilib olinadi. Harakatdagi tarmoqlar mintaqalar va mamlakatlar bo'ylab raqobatlashadi, turli raqobatchilar turli sharoitlarda faoliyat yuritishi kerak bo'ladi. Harakatsiz tarmoqlar esa asosan o'z mintaqasi ehtiyojlarini qondirish darajasida ishlaydi, shu bois mintaqaviy raqobatchilar bir xil sharoitlarda faoliyat yuritadi⁶.

Metodologiyaning ikkinchi bosqichi — tarmoqlararo aloqalar haqidagi ma'lumotlarni hisobga olgan holda, lokalizatsiya koeffitsiyentlari asosida harakatdagi tarmoqlarni klasterlarga guruhlashdan iborat. Bunday tartibni qo'llash harakatdagi klasterlarning izolyatsiyasiga olib keladi, ularning har biri bir qator alohida tarmoqlarni o'z ichiga oladi (2-jadval).

2-jadval. Milliy iqtisodiyotda klasterlarni aniqlash usullari⁷

No	Usullar	Afzalliklari	Kamchiliklari
Miqdoriy usullar			
1.	Lokalizatsiya koeffitsiyenti	Hisoblashning osonligi; ma'lumotlarning mavjudligi	Klasterlararo o'zaro ta'sirni hisobga olmaydi; rivojlanish dinamikasini inobatga olmaydi
2.	Tarmoqlararo balans	Tarmoqlar o'rtasida muhim aloqalarni ko'rsatadi; YalMni aniqlashga yordam beradi	Maxsus hisob-kitoblarni talab qiladi; klaster rivojlanishini inobatga olmaydi
3.	Tuzilmaviy siljishlar	Ma'lumotlar mavjud; klaster o'zaro ta'sirini aks ettiradi; rivojlanish dinamikasini ko'rsatadi	Natijalar vaqt davriga sezgir; klaster ishtirokchilarining rolini ochib bermaydi
4.	Aglomeratsiya indeksleri	Hududiy joylashuv va klaster o'zaro ta'sirini ko'rsatadi; ma'lumotlar mavjud	Hisoblash qiyin; ishtirokchilar rolini ochib bermaydi; potensial klasterlarni aniqlash imkoniyati cheklangan

5 Ziwei Zhao, Zuoquan Zhao & Pei Zhang. A new method for identifying industrial clustering using the standard deviational ellipse. Scientific Reports | (2023) 13:578 | <https://doi.org/10.1038/s41598-023-27655-8>.

6 Портер, М., Кетелс, К. Конкурентоспособность на распутье: направления развития российской экономики / М. Портер, К. Кетелс. — Москва: Центр стратегических разработок, 2007. — 114 с.

7 Muallif tomonidan tuzilgan.

Sifat usullari			
5.	So'rovnoma o'tkazish	Olingan ma'lumotlar ishonchli va dolzarb; klasterning to'liq tavsifini yaratadi	Juda xarajatli; subyektivlik yuqori; katta hajmdagi respondentlarni talab qiladi
6.	Ekspert baholash	Oddiy; arzon; ilmiy va amaliy nuqtayi nazardan muhim ma'lumot beradi; potensial klasteri ko'rsatadi	Subyektivlik yuqori; umumlashtirish imkoniyati past; tizimlashtirish imkoniyati cheklangan
Aralash usul			
7.	M.Porter usuli	Arzon; klaster ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ko'rsatadi	Mehnattalab; ma'lumotlarni olish qiyin

XULOSA VA TAKLIFLAR

Klasterlarni tadqiq qilishda qo'llaniladigan miqdoriy, sifat va aralash usullar har biri o'ziga xos afzallik va cheklovlarga ega. Miqdoriy usullar (lokalizatsiya koeffitsiyenti, tarmoqlararo balans, tarkibiy siljishlar, aglomeratsiya indeksleri) aniq statistik ko'rsatkichlarga asoslanib, klasterlarning iqtisodiy ta'siri va mintaqaviy xususiyatlarini o'rganishda samarali hisoblanadi. Biroq ular klaster ishtirokchilari o'rtasidagi hamkorlikni va rivojlanish dinamikasini to'liq ochib bera olmaydi. Sifat usullari (so'rovnomalar, ekspert baholash) esa klasterning ichki jarayonlari, hamkorlik darajasi va potensialini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi, lekin natijalari sub'yektiv bo'lishi va katta xarajat talab qilishi mumkin. Aralash yondashuv, xususan M. Porter usuli, ikki yo'nalishni uyg'unlashtirib, klasterlarning rivojlanishini kompleks baholash imkonini beradi.

Demak, samarali natijaga erishish uchun klasterlarni baholashda miqdoriy va sifat usullarini birgalikda qo'llash muhimdir. Bu nafaqat klasterlarning iqtisodiy samaradorligini, balki ularning innovatsion salohiyatini, ichki hamkorlik mexanizmlarini va hududiy rivojlanishdagi rolini ham to'liq ochib berishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Schmiedeberg C. Evaluation of cluster policy: a methodological overview. *Evaluation*, 2010, 16(4), pp. 389-412. 404 p.
- Д.М.Курбанова. Проблемы формирования инновационных кластеров в Республике Узбекистан. *Экономика и финансы*. №6, 2010. 66-69 стр.
- Н.Тўхлиев., Қ.Қуролов. Ўзбекистонда олий таълим тизими ривожланиши миқдор ва сифат баҳолаш / Монография/ "Ilm-Ziyo-Zakovat" нашриёти, Тошкент – 2018. 128 б.
- Ellison G., Glaeser E. Geographical Concentration in U.S. Manufacturing Industries: A Dartboard Approach // *Journal of Political Economy*. 1997. Vol. 105(5). P. 889–927.
- Maurel F., Sedillot B. A measure of the geographic concentration in french manufacturing industries // *Regional Science and Urban Economics*. 1999. Vol. 29. P. 575–604.
- Ziwei Zhao, Zuoquan Zhao & Pei Zhang. A new method for identifying industrial clustering using the standard deviational ellipse. *Scientific Reports* | (2023) 13:578 | <https://doi.org/10.1038/s41598-023-27655-8>.
- Портер, М., Кетелс, К. Конкурентоспособность на распутье: направления развития российской экономики / М. Портер, К. Кетелс. — Москва: Центр стратегических разработок, 2007. — 114 с.
- Портер, М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. — Москва: Альпина Паблишер, 2024. — 947 с. — ISBN 978-5-9614-4835-1.
- <https://clustercollaboration.eu/cluster-definitions>
- <https://www.educationcluster.net/>

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>